

Jan Průcha

INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE

GRADA®

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.

INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400
www.grada.cz
jako svou 3820. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Drahuše Mašková
Sazba a zlom Radek Vokál
Počet stran 200
Vydání 1., 2010

Recenzoval:

prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc.

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010

Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-3069-1 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6951-6 (elektronická verze ve formátu)

© Grada Publishing, a.s. 2011

OBSAH

PŘEDMLUVA	9
HISTORICKÉ OHLÉDNUTÍ	11
1. INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE – REÁLNÝ JEV A JEHO ZKOUMÁNÍ	13
1.1 Proces interkulturní komunikace	14
1.2 Interkulturní komunikace jako oblast vědy	18
1.2.1 Psycholingvistika a sociolingvistika	19
1.2.2 Etnografie komunikace	19
1.2.3 Etnopsycholingvistika	20
1.2.4 Teorie jazykového relativismu	22
1.2.5 Interkulturní psychologie	24
1.3 Současné zdroje poznatků o interkulturní komunikaci	25
1.3.1 Ekonomická zaměřenost	25
1.3.2 Psychologická zaměřenost	26
1.3.3 Pedagogická zaměřenost	26
1.3.4 Lingvistická a sociolingvistická zaměřenost	26
1.3.5 Etnologická zaměřenost	27
2. KULTURY – ZAKLÁDAJÍCÍ ELEMENT INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE	31
2.1 Typologie národních kultur	33
2.2 Specifičnosti kultur v komunikačním chování	36
2.2.1 Charakteristiky komunikačního chování v národních kulturách	37
2.2.2 Popisy kulturních specifičností komunikace	38
2.2.3 Specifičnosti interkulturní komunikace s Američany (USA)	44
2.2.4 Specifičnosti profesní komunikace s Němci	45
2.3 Interkulturní kompetence	46

3. KULTURY A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE – VÝZKUMNÉ NÁLEZY	49
3.1 Hypotéza Sapira-Whorfa a koncepce lingvokultury	50
3.2 Interkulturní komunikace a akulturace	55
3.3 Bariéry v interkulturní komunikaci: stereotypy a etnofaulismy	63
4. JAZYKY A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE	69
4.1 Jazyková situace v Evropě a ve světě	70
4.1.1 Kolik jazyků v Evropě a ve světě vlastně existuje?	70
4.1.2 Proč se odhady počtu jazyků tak významně liší?	71
4.1.3 Populační obsáhlost jazyků	72
4.1.4 Komunikační důležitost jazyků	73
4.1.5 Příbuznost jazyků	74
4.2 Jazyky s funkcí lingua franca	81
4.2.1 Lingua franca: angličtina	84
4.2.2 Lingua franca: němčina	96
4.2.3 Lingua franca: ruština	102
5. PŘEDPOKLAD INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE: ZNALOST CIZÍCH JAZYKŮ	107
5.1 Cizí jazyky ve školním vzdělávání	109
5.1.1 Cizí jazyky v českém vzdělávacím systému	110
5.1.2 Jak je tomu v jiných evropských zemích s výukou cizích jazyků?	117
5.2 Znalost cizích jazyků v české společnosti	120
5.3 Komunikační kompetence a Evropská stupnice znalosti jazyka	124
5.3.1 Společný evropský referenční rámec pro jazyky	128
6. INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE V PROFESNÍCH OBLASTECH	137
6.1 Mezinárodní vztahy a mezinárodní politika	138
6.1.1 Interkulturní komunikace ve vztazích mezi Francouzi a Američany	138
6.1.2 Zastírající jazykové výrazy v interkulturní komunikaci	140
6.1.3 Postoje politiků k jazykům	140
6.1.4 Používání jazyků v mezinárodním politickém vyjednávání	141
6.1.5 Jazykové odezvy historických událostí v interkulturní komunikaci politiků	143

6.2	Mezinárodní obchod a mezinárodní podnikání	148
6.2.1	Komunikace Čechů a Němců v nadnárodních podnicích	151
6.2.2	Komunikace francouzských manažerů s českými zaměstnanci	157
6.2.3	Kulturní specifičnosti obchodní komunikace s Číňany	160
6.3	Interkulturní komunikace ve zdravotnictví	163
6.4	Interkulturní komunikace ve vzdělávání	171
6.4.1	Interkulturní komunikace v českých školách	173
6.4.2	Specifičnosti školní komunikace v různých kulturách	182
6.4.3	Školní komunikace a edukační klima	183
6.4.4	Etnolingvistické faktory ve školní komunikaci	184
	NA ZÁVĚR	187
	LITERATURA	189
	SEZNAM DEFINIC	195
	SEZNAM RÁMCŮ	196
	REJSTŘÍK	197

PŘEDMLUVA

Prudký celosvětový rozvoj civilizace přináší spoustu nových jevů, které se intenzivně prosazují v praxi, ale až následně se dostávají do zájmového pole vědy. Jedním z těchto nových fenoménů je interkulturní komunikace. Realizuje se každodenně v nespočetném množství mezinárodních obchodních, politických, diplomatických, vzdělávacích či turistických kontaktů. Je to fenomén na jedné straně pozitivní, vedoucí k užitečným efektům – vždyť jeho prostřednictvím se dorozumívají, vzájemně poznávají a spolupracují lidé různých zemí, národů, kulturních společenství. Avšak na druhé straně je to také fenomén problematický či někdy až poškozující – důsledky nesprávně vedené a interpretované interkulturní komunikace mohou vést ke konfliktům, někdy dokonce až k válečným střetům.

Tato kniha se zabývá interkulturní komunikací jako předmětem vědecké teorie a výzkumu. Existuje sice velký počet prakticky zaměřených příruček a doporučení o tom, jak komunikovat s cizinci, jak se vyvarovat určitých komunikačních potíží při obchodování a podnikání v cizích zemích apod., avšak na českém knižním trhu dosud chyběla monografická práce, jež by systematicky objasňovala interkulturní komunikaci v pohledu různých vědeckých disciplín a teorií – zejména etnologických, lingvistických a psychologických. Tato práce se o systematický výklad pokouší, samozřejmě s omezením daným jejím rozsahem.

Knížku jsem vytvářel s respektováním dvou principů:

- Interkulturní komunikace je multidisciplinární fenomén, a v důsledku toho by mohlo být pro některé čtenáře dost náročné rozumět koncepcím a hypotézám produkovaným v jednotlivých vědeckých disciplínách. Aby se tato potenciální obtíž co možná eliminovala, začlenil jsem do textu přístupně formulované **definice všech základních pojmů**, jež se interkulturní komunikace týkají. Jejich seznam nalezne čtenář na konci

knihy, takže v případě potřeby si může příslušnou definici v textu vyhledat.

- Interkulturní komunikaci je třeba vysvětlovat nejen teoreticky, ale zároveň také na základě jejího zakotvení v reálné praxi a s využitím výzkumných zjištění, která tuto praxi objasňují. Proto jsem začlenil průběžně do všech částí knihy četné výzkumné nálezy a příklady z praxe, a pokud jsou pro objasnění interkulturní komunikace zvlášť významné, věnoval jsem jim **speciální rámce** s podrobnějším výkladem. Seznam rámců je rovněž uveden na konci knihy.

Čtenáře, kteří se zajímají hlouběji o různé souvislosti interkulturní komunikace s národními kulturami, s charakterem a mentalitou různých etnik, si dovoluji odkázat na svou dříve vydanou knížku *Interkulturní psychologie* (2004; 2. rozšířené vydání pak vyšlo v roce 2007).

Poděkování

Rukopis této knížky posoudil renomovaný odborník, pan prof. PhDr. Karel Šebesta, CSc. (Filozofická fakulta UK Praha). Za jeho připomínky a návrhy, které mi napomohly text knihy zpřesnit, velmi děkuji.

Praha, únor 2009
Jan Průcha

HISTORICKÉ OHLÉDNUTÍ

V roce 1874 dostala se českým čtenářům do rukou kniha s neobvyklým obsahem. Nesla název *O obcování s lidmi* a jejím autorem byl Adolf Knigge, svobodný pán v Hannoveru, „vrchní hejtman a dozorce škol v městě Brémách“. Vydavatel českého překladu sděloval v předmluvě čtenářům, že tento autor „své zkušenosti života o obcování s lidmi sebral, urovnal a spořádal. Zdáť se mu arci předmět jeho díla velikým a důležitým býti“.¹

Autor je dávno zapomenut – a přece se sluší jej zde připomenout. Vždyť jeho kniha o „obcování“ byla patrně nejen u nás, ale i v Evropě první knižní publikací pojednávající systematicky o **sociální komunikaci**. Samozřejmě tehdy označované výrazem „obcování“, jímž se vyjadřoval pojem „komunikace“ ještě na začátku 20. století. Např. ve *Stručném slovníku paedagogickém* (což byla nikoli „stručná“, nýbrž rozsáhlá encyklopedie v šesti svazcích, 1891–1909) se v hesle **obcování** tento pojem vymezuje jako „styk s okolím, se společností ..., při němž se rozličné osoby stýkají mezi sebou, čímž představy jedněch bezděčně přecházejí do vědomí druhých. Prostředkem takového obcování jest mluva...“ (s. 1076).

Z tohoto historického citátu je patrné, že podstata sociální komunikace, jak ji chápeme dnes, byla psychologům, pedagogům a jiným odborníkům známa již více než před sto lety. A co je navíc překvapující – zmiňovaný německý autor A. Knigge pojednal ve své knize nejen o různých druzích sociální a profesní komunikace (např. O obcování s rodiči, s ženštinami, s přáteli a nepřáteli, s lidmi velkého světa, s lidmi rozličných profesí), ale dokonce i o tom typu komunikace, kterou dnes nazýváme „**interkulturní**“. Nebyl to ovšem teoretický výklad tohoto jevu, ale soubor prakticky zaměřených doporučení a instrukcí k tomu, jak vhodně komunikovat při návštěvě či delším pobytu v zahraničí, aby byly respektovány zvyklosti jiných zemí, jakož i zůstávala netknuta tabuizovaná témata ve styku s cizinci:

¹ *O obcování s lidmi. Kniha pro každého od Adolfa Kniggea*. V Praze 1874. Nákladem knihkupectví Mikuláše a Knappa v Karlíně.

„V cizích zemích je zvláštní prozřetelnosti zapotřebí, a to z mnohých ohledů. Ať zdržujeme se tam kvůli vzdělávání se, kvůli ekonomickým či politickým záležitostem, nebo pouze kvůli vyrazení, vždy ohledy musíme míti na zřeteli ..., musíme především uvážiti, v které zemi jsme a zda bez nebezpečnosti a mrzutosti zde o všech věcech můžeme mluvit, na vše se ptát. Co je dovoleno u nás, nedovoluje se jinde ...“ (Knigge, 1874, s. 40).

Tato a další doporučení jsou ve své podstatě identická s instrukcemi, které jsou – samozřejmě dnes mnohem podrobněji a specifikovaněji ve vztahu k jednotlivým zemím a kulturám – obsaženy v současných prakticky zaměřených příručkách o interkulturní komunikaci. Avšak to je pouze jedna strana fenoménu interkulturní komunikace. Tou druhou stranou je interkulturní komunikace jakožto **vědecká teorie a výzkum** a na ni se vážící **obor studia** na vysokých školách či v jiných vzdělávacích institucích. Tato monografie se zabývá interkulturní komunikací z hlediska teorie a výzkumu, i když vždy se soustavným propojením s praxí. Jak je to obvyklé při popisu složitých fenoménů a procesů, je nutno nejprve objasnit samotný pojem „interkulturní komunikace“, jeho různé významy a terminologická označení.

1. INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE – REÁLNÝ JEV A JEHO ZKOUMÁNÍ

Když se mluví či píše o interkulturní komunikaci, může se jednat o jeden ze tří významů korespondujících s tímto pojmem. Jsou to:

1. Interkulturní komunikace jako PROCES verbálního a neverbálního sdělování probíhající v různých sociálních situacích.
2. Interkulturní komunikace jako VĚDECKÁ TEORIE A VÝZKUM zabývající se reálnými procesy interkulturního komunikování.
3. Interkulturní komunikace jako EDUKAČNÍ A PODPŮRNÉ AKTIVITY zaměřené na praxi a vycházející (ideálně) z poznatků příslušné vědecké teorie a výzkumu (sub 2).

Tyto tři denotáty pojmu „interkulturní komunikace“ jsou objektivně existující jevy, jež jsou sice vzájemně závislé, avšak každý z nich reprezentuje něco jiného.

ad 1) Pokud jde o **proces** interkulturní komunikace, ten v reálném životě společnosti každodenně probíhá v různých místech a v situacích, můžeme jej vnímat, pozorovat, případně být jeho přímými účastníky, a tedy jej prožívat. Tento proces probíhá spontánně a většinou bez záměrného úsilí komunikujících partnerů k optimalizaci jeho průběhu a efektů.

ad 2) K vědeckému objasňování tohoto procesu slouží **teorie a výzkum** interkulturní komunikace, které se zaměřují na studium obsahu interkulturní komunikace, subjektů začleněných do tohoto procesu, podmínek a překážek jeho průběhu, a také efektů vznikajících působením interkulturní komunikace.

ad 3) K podpoře a optimalizaci procesů interkulturní komunikace při jejich realizaci v praxi jsou vyvíjeny četné metody a **podpůrné edukační aktivity** (výuka, kurzy, tréninky aj.). Tyto aktivity nabízejí četné instrukce, rady, doporučení a modely, jež jsou obvykle určeny k aplikaci

pro pracovníky určitých profesí, ale některé také k vytváření určitých kompetencí v rámci školního vzdělávání.

Bohužel potíže působí to, že tyto tři rozdílné věci jsou označovány stejným termínem, a to nejen v češtině, ale i v angličtině: **Interkulturní komunikace, anglicky intercultural communication, znamená současně (1) jak proces komunikování, (2) tak označuje vědeckou disciplínu, respektive obor výzkumu zabývající se tímto procesem, a (3) kromě toho také edukaci tohoto procesu.**² Z toho plyne, že je vždy potřeba jasně vymezit, v jakém významu se s daným termínem operuje.

1.1 PROCES INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE

Od samých počátků lidské civilizace docházelo ke kontaktům lidí nejen uvnitř určitého etnického společenství, ale také ke kontaktům příslušníků různých etnik a národů, jejich kultur a příslušných jazyků.³ Historiografická bádání a historická lingvistika přinášejí četné doklady o tom, jak se lidé již v nejstarších starověkých společnostech odlišovali nejen tím, že **mluvili rozdílnými jazyky**, nýbrž také svými **postoji a předsudky** k jiným etnikům a jejich jazykům. To znamená, že v historicky nejstarších formách interkulturní komunikace se jako faktory těchto procesů prolínaly lingvistické, psychologické a kulturní determinanty. Totéž existuje i v současnosti, jak o tom pojednává tato kniha.

² Terminologická mnohoznačnost působí potíže i při vyhledávání informací: Např. chceme-li zjistit nějaké údaje z výzkumu interkulturní komunikace, nezřídka se stává, že v příslušném vyhledávací nebo bibliografické dokumentaci jsou prezentovány většinou informace týkající se praktických kurzů či výcviku interkulturních komunikačních dovedností apod., avšak výzkumu procesu interkulturní komunikace či jeho vědecké explanace se tyto informace vůbec netýkají.

³ V této knize používám základní termín „etnikum“ a z něho odvozované termíny (etnická skupina, etnicita, etnické vědomí aj.) v souladu se současným pojetím v etnologii (Brouček et al., 1991; Šatava, 1994) a interkulturní psychologii (Průcha, 2004, 2007). „Etnikum“ je pojem obecnější než pojem „národ“, i když v současném světě se vyskytuje někdy identita mezi oběma, tj. společenství chápáné jako národ je zároveň homogenní společenství z hlediska etnické skladby populace (např. Irové nebo Norové jsou národy vytvářené pouze jedním etnikem).

Rámec 1

Interkulturní komunikace v dávné historii

Je známo a často připomínáno, že již starověcí Řekové pociťovali a prožívali svou jazykovou a kulturní odlišnost od jiných etnik. Všichni cizinci, s nimiž přicházeli do kontaktu, byli považováni za „barbary“, protože mluvili Řekům nesrozumitelnými a směšně znějícími jazyky (ty byly připodobňovány ke zvukům vydávaným zvířaty). To ovšem nebyl ojedinělý jev v historii, kdy do interkulturní komunikace zasahovaly negativní postoje, respektive předsudky ve styku s odlišnými etnickými společenstvími.

Jak uvádí Ostler (2007), již ze starověku jsou doloženy četné případy, kdy určitá etnická skupina, respektive její jazyk, byla označována pejorativně, nebo byla i zesměšňována příslušníky jiného etnika. Např. římský dramatik Titus M. Plautus, autor četných komedií, tvořící kolem roku 200 př. n. l., v jedné své hře nazvané *Poenulus* (Kartágiňan) uvádí komunikační situaci, kdy kartaginský obchodník mluví svým jazykem, tj. punsky, se dvěma Římany. Ti mu odpovídají latinsky a dělají si z jeho neznalosti latiny legraci. Protože Plautus ve svých komediích používal hojně jazyk, vtipy a narážky tehdejšího římského publika, je z toho možno usuzovat, že jeho zesměšňující výroky vůči Kartagiňanům a punštině byly tehdy běžné v reálné komunikaci Římanů. Ale samotní Římané byli zase zesměšňováni Řeky:

„Když chtěli Řekové Římany pokořit, nazývali je Opikoi ... Urážka patrně tkvěla v tom, že naznačovala nedostatek vzdělání, protože se jednalo o původní výpůjčku z latiny používanou jako označení negramotnosti.“ (Ostler, 2007, s. 307)

To znamená, že již ve starověku se používaly různé **etnofaulismy**, které se ovšem hojně vyskytují i v současných jazycích a v komunikaci u příslušníků jedněch etnik či národů ve vztahu k příslušníkům jiných etnik a národů – viz kap. 3.3.

Nepochybně je tedy interkulturní komunikace jev historicky velmi starobylý. Jak jej lze vymezit v současnosti? Naše definice je následující:

Interkulturní komunikace (*intercultural communication*) je termín označující procesy interakce a sdělování probíhající v nejrůznějších typech situací, při nichž jsou komunikujícími partnery příslušníci jazykově a/nebo kulturně odlišných etnik, národů, rasových či náboženských společenství. Tato komunikace je determinována specifitami jazyků, kultur, mentalit a hodnotových systémů komunikujících partnerů.

Příkladem může být komunikace mezi Čechy a Vietnamci, Čechy a Romy, Čechy a Slováky, tedy mezi etniky žijícími dnes v České republice. Ve všech třech případech jde o interkulturní komunikaci, avšak s různými charakteristikami (ve smyslu uvedené definice):

Interkulturní komunikace	Odlišnosti (determinanty komunikace)	
	jazykové	kulturní
Češi a Vietnamci	x	x
Češi a Romové	- (x)	x
Češi a Slováci	x	-

Pozn.: x vyjadřuje působení odlišnosti, - znamená, že odlišnost nepůsobí či je slabá.

Je jasné, že komunikace mezi Čechy a Vietnamci je silně determinována jak odlišnostmi jejich jazyků, tak odlišnostmi kulturními (mentalit, hodnotových systémů a řady dalších kulturních rysů – viz kap. 2.2). V komunikaci mezi Čechy a Romy, kteří většinou mluví česky (současná mladá generace Romů obvykle již nezná romštinu), není hlavní determinantou jazyková odlišnost, nýbrž odlišnost kultur. Mezi Čechy a Slováky je naopak vzájemná kulturní odlišnost poměrně slabá a významnější může být (i přes velkou podobnost češtiny a slovenštiny) jazyková odlišnost.

V české vědecké terminologii je jako synonymum termínu interkulturní komunikace někdy používán výraz „komunikace mezi kulturami“ nebo též „mezikulturní komunikace“ (Kolman, 2001, 2007).⁴ Také Lehmanová (1999) pracovala s termínem „mezikulturní komunikace“, k němuž uvádí tuto definiční charakteristiku:

*Pojem **mezikulturní komunikace** je reflexí komunikačního procesu mezi individuálními a nadindividuálními subjekty příslušejícími k rozdílným kulturním systémům. Subjekty mezikulturní komunikace vstupují do komunikačního procesu s odlišnými, kulturou determinovanými kognitivními a emocionálními strukturami, s odlišnými způsoby vnímání a hodnocení skutečnosti (s. 21).*

V podstatě tu jde o totožnost obou definicí (1 a 2). Avšak termín „interkulturní komunikace“ je dnes již poměrně ustálený pro označování příslušného procesu, a to v různých profesních oborech, jako jsou např. mezinárodní obchod a podnikání (Nový, Schroll-Machl, 2005) nebo zdravotní péče (kolektiv autorů, 2003). Jakožto přímý ekvivalent anglického termínu „intercultural communication“ je termín „interkulturní komunikace“ také v souladu s dalšími českými pojmy – interkulturní psychologie, interkulturní výzkum, interkulturní kompetence aj.

Pojem interkulturní komunikace ve smyslu procesu je tedy poměrně jasný. Je reflexí reálně existujícího jevu, jenž se vyskytuje každodenně a jeho významnost stále roste v důsledku vzrůstajících globalizačních tendencí v mnoha sférách lidské činnosti – v mezinárodním obchodu a podnikání, v diplomacii, ve vědě a v umění stejně jako v turismu či sportu, při výměnách pobytech studentů a učitelů, při přesunech migrantů z jedné země do jiných aj. Je to přímý důsledek toho, že lidé různých zemí se stále intenzivněji stýkají, vzájemně obchodují, spolupracují, ale také procházejí etnickými konflikty a vedou mezi sebou vážné spory a bohužel někdy i války.

Není tedy překvapující, že z těchto důvodů se reálný jev interkulturní komunikace stal předmětem intenzivního zájmu vědy, a to jak teorie, tak výzkumu.

⁴ Podobná situace je v ruštině, kde termíny „interkulturnaja kommunikacija“ a „mežkulturnaja kommunikacija“ jsou souběžně používány jako synonyma. V angličtině se vedle nejfrekventovanějšího termínu „intercultural communication“ vyskytují také termíny „cross-cultural communication“ a „interethnic communication“. V němčině je zaveden jednoznačný termín „interkulturelle Kommunikation“.

1.2 INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE JAKO OBLAST VĚDY

Jak bylo uvedeno výše, druhým denotátem výrazu interkulturní komunikace je **vědecké zkoumání reálného procesu interkulturního komunikování**. Ačkoliv interkulturní komunikace je jev doprovázející lidstvo od nejstarších dějin, zkoumání interkulturní komunikace začalo být prováděno až poměrně nedávno, takže teorie čerpající z tohoto výzkumu má poměrně krátkou historii.

V teorii **sociální komunikace** se ještě před třemi či čtyřmi desetiletími o tomto fenoménu vůbec neuvažovalo, jako by nebyla rozpoznávána potřeba jej zkoumat. V pracích českých klasiků teorie sociální komunikace – psychologa J. Janouška (*Sociální komunikace*, 1968) a sociologa V. Lamsera (*Komunikace a společnost*, 1969) – nejsou interkulturní aspekty komunikace vůbec zmiňovány. Ostatně i v současné české **psychologii komunikace** je interkulturní komunikace dosti okrajovým tématem. Pouze Z. Vybíral (*Psychologie lidské komunikace*, 2000) začlenil do svého výkladu stručně poznámky o vztahu jazyka, myšlení, národní mentality a o pronikání angličtiny do různých sfér sociální komunikace. Avšak samotný jev interkulturní komunikace a jeho zkoumání nejsou zde vůbec zmíněny. Ani v obsáhlém „Psychologickém slovníku“ (Hartl, Hartlová, 2000), který jinak uvádí u základního pojmu „komunikace“ celkem 23 speciálních pojmů, se termín interkulturní komunikace vůbec nevyskytuje.

Je nemilé konstatovat, že pokud jde o psychologické a sociologické zkoumání interkulturní komunikace, je česká věda pozadu za světovým bádáním. Problematiku interkulturní komunikace jako výzkumné téma uvedl do českého prostředí až nedávno psycholog L. Kolman prostřednictvím učebního textu „Komunikace mezi kulturami“ (2001) a autor této knížky v monografii „Interkulturní psychologie“ (Průcha, 2004, 2007).

Na druhé straně je pozitivní, že se problematikou interkulturní komunikace zabývají v České republice odborníci v jiných oblastech, zejména jsou to speciální teorie ekonomů, označované termíny **interkulturní management**, **interkulturní marketing** (viz podrobněji kap. 6.2).

V zahraniční vědě byl vývoj mnohem intenzivnější, koncepčně a tematicky rozsáhlejší, pokud jde o objasňování různých aspektů interkulturní komunikace. Vědecké zkoumání interkulturní komunikace bylo vyvoláno hlavně praktickými potřebami: Po 2. světové válce, kdy začala mohutná expanze USA do různých zemí a kontinentů, docházelo k četným kontaktům mezi Američany a příslušníky jiných kultur, zejména Japonci a jinými ná-

rody Asie, Němci a jinými národy Evropy. Vznikala potřeba instruovat diplomaty, obchodníky, učitele jazyků aj. o specifických kultur a jazyků jiných zemí. Kromě jiného také válka vedená USA ve Vietnamu (1964–1973), pro niž byla potřeba vycvičit také specialisty (tlumočníky a jiné) pro komunikaci Američanů s Vietnamci, přispěla k rozvoji teorie a výzkumu interkulturní komunikace.

Uvádí se, že asi poprvé se objevil pojem **intercultural communication** v roce 1954, a to v knize amerických autorů E. Halla a D. Tragera „Culture as Communication“ (Hall, Trager, 1954). Od té doby se podněty ke komplexnímu, interdisciplinárnímu zkoumání interkulturní komunikace postupně prosazovaly z několika zdrojů, a to v různých zemích světa. Dělo se tak v rámci některých lingvistických a psychologických disciplín.

1.2.1 PSYCHOLINGVISTIKA A SOCIOLINGVISTIKA

V oblasti psycholingvistiky a sociolingvistiky se od 60. let minulého století začalo rozpoznávat, že procesy řečové komunikace jsou výrazně ovlivňovány také faktory etnických/národních kultur. V různých zemích, především v těch, které mají etnicky odlišné skupiny obyvatel, byly zkoumány etnické a kulturní aspekty řečové komunikace a řečového chování, jež se projevují např. v komunikaci bělochů a Afroameričanů v USA, u anglofonních a frankofonních obyvatel Kanady či v komunikaci asijských a afrických imigrantů ve V. Británii a jinde. Tak např. začaly být analyzovány a srovnávány normy oslovování (address rules) v různých jazycích, přičemž se ukazovalo, že tyto normy jsou v jednotlivých etnických/národních kulturách dosti odlišné (Ervin-Tripp, 1969).

1.2.2 ETNOGRAFIE KOMUNIKACE

Postupně se na styku lingvistiky, etnografie a etnologie (respektive kulturní antropologie)⁵ vytvářelo výzkumné odvětví nazývané **etnografie komunikace** (ethnography of communication). Je to tedy interdisciplinární oblast

⁵ V této knize používám termín „etnologie“ tak, jak je většinou zaveden v českém prostředí podle evropského úzu, pro označení příslušné disciplíny. Alternativně se používá i termín „kulturní antropologie“ (podle amerického úzu), ačkoli jde v podstatě o stejnou disciplínu (srov. Copans, 2001; Murphy, 1998).

vědy, kterou svými pracemi založil Dell Hymes v 60.–80. letech minulého století. Byla prováděna pozorování toho, jaké komunikační zvyklosti, rituály a tradice jsou charakteristické pro příslušníky různých etnik a národů. Český badatel Z. Salzmann, který působil před rokem 1989 v USA, vyjádřil podstatu etnografie komunikace jakožto vědeckého oboru takto:

Etnografie komunikace představuje důležitý aktuální přínos, doplňující již pevně konstruovaný výzkum kultur prováděný antropology a výzkum jazyků prováděný lingvisty. Cílem tohoto nového pole bádání je podat pokud možno úplný obraz užívání řeči v různých společnostech a vytvořit historické a srovnávací studie o tomto předmětu. Využití rostoucího objemu informací z oblasti etnografie komunikace může přispět k řešení některých sociálních problémů společností, v nichž žije mnoho národů vedle sebe, ale přitom vždy nesdílejí stejné způsoby komunikace (Salzmann, 1997, s. 138–139, tučně J. P.).

Účelem etnografie komunikace je hlavně objasnit, jak se komunikačně projevují příslušníci různých kultur světa při vzájemném styku. Proto je hlavní metodou etnografie komunikace přímé pozorování konkrétních komunikačních událostí – což je také charakteristické pro výzkumy interkulturní komunikace.

1.2.3 ETNOPSYCHOLINGVISTIKA

Další impulsy a poznatky pro zkoumání interkulturní komunikace přinášela **etnopsycholingvistika**. Tato interdisciplinární oblast vědy byla v 2. polovině minulého století intenzivně rozvíjena ruskými a dalšími vědci v bývalém Sovětském svazu (Sorokin, 1988). Rozvoj etnopsycholingvistiky vyplýval z toho, že tento stát byl multietnickým a multikulturním společenstvím, v němž interkulturní komunikace probíhala každodenně v nesčetných kontaktech příslušníků stovek různých etnik. V etnopsycholingvistických experimentech se často aplikovala metoda produkování verbálních asociací, u dospělých i u dětí.

*Rámeček 2***Verbální asociace charakterizující jazyky a kultury**

Metoda verbálních asociací (word-association experiment) byla používána v experimentální psychologii již koncem 19. století. Její podstatou je to, že pokusná osoba vyjadřuje myšlenky, představy či slova k určitým podnětům, které jsou jí předkládány. V klasickém experimentu amerických psychologů G. H. Kenta a A. J. Rosanoffa v roce 1910 byl učiněn pozoruhodný objev: Když se experiment se shodnými podnětovými slovy postupně uskutečnil v souboru 1000 amerických mužů a žen, reprezentujících různé věkové, vzdělanostní a profesní kategorie, ukázalo se, že mezi subjekty existují podstatné shody v asocičních reakcích, tj. v odpovědích na zadávaná podnětová slova. Např. na podnětové slovo „lampa“ (lamp) 650 subjektů z daného souboru odpovědělo asociací „světlo“ (light), ale jen 5 produkovalo asociaci „elektrická“ (electric).

To znamená, že mluvčí téhož jazyka (americké angličtiny) měli shodný profil organizace svého **mentálního slovníku** (jak se tím dnes zabývá kognitivní psychologie a kognitivní lingvistika). Později byly pro jiné jazyky, velkých i malých národů, na stejném principu vytvořeny **asociační normy**, které charakterizují mentální slovníky mluvčích určitých jazyků. Např. I. Maršálová (1982) vypracovala asociční normu pro slovenštinu. Těmito výzkumy byl podán důkaz, že **verbální asociace získané od subjektů určitých etnik odrážejí nejen variabilitu jazyků, ale zároveň také odlišnost jednotlivých kultur, s nimiž jsou určité jazyky spojeny.**

V ruské etnopsycholingvistice byl učiněn další krok v tomto bádání tím, že asociční experimenty byly prováděny nejen s dospělými subjekty, ale i s dětmi, a navíc v komparativním pohledu, tj. s dětskými mluvčími různých jazyků. T. M. Rogožnikova (1988) srovnávala verbální asociace u dětí (skupiny od předškolního věku až po žáky 10. ročníku), a to Rusů, Bělorusů, Slováků a Angličanů. Jako příklad lze uvést odpovědi – asociace na podnětové slovo „hudební nástroj“.